

Abstract

Collocational knowledge is an important level of proficiency for both native speaker and non-native speaker. As collocation knowledge increase in a dictionary of learner, so learner's proficiency of decoding and encoding also develops and gets easy. However, collocation is one of the most major threats in terms of lexicographer. Specially, it is quite important that how many, what type, where, how collocational structures are presented in a learner's dictionaries. The fact that collocations are thrown together and are presented in the place where they need to stay on causes dictionaries to be tiring and unusable; besides, they also not satisfy the needs that learners need. Collocational structures which one can not overlooks as an important item of vocabulary of a language are word combinations that dictionaries can't also have ignored. Unlike OALD and LDCE which are contemporary learner's dictionaries, it is understood that learner's dictionaries of Turkish ignore the collocational structures and they are describes either cursorily because of collocational unawareness specially in monolingual learner's Turkish and are mostly confused with such other word combinations as idioms, routine, formulaic expressions and compound verbs. An lexicographer necessarily need to include the collocation knowledge to mono-lingual and bi-lingual dictionaries of learner or school that will be prepared for both native speaker and non-native speaker of Turkish. Collocational structures need be distinguished form such other word combinations as idioms and formulaic expressions, and need be described in monolingual and bilingual dictionaries consistently and systematically.

Keywords: Collocation, verbal collocations, learner's dictionaries of Turkish, lexicographical presentation of collocations.

Özet

Eşdizimlilik bilgisi bir dili hem ana dili hem de ikinci dil olarak öğrenenler için önemli bir yeterlilik düzeyidir. Bir öğrenci sözlüğünde eşdizimlilik bilgisi arttıkça öğrencinin metin çözümlene ve metin oluşturma becerileri de o denli gelişir ve kolaylaşır. Bununla birlikte eşdizimlilik bir sözlükçü için en büyük tehditlerden biridir. Özellikle öğrenci sözlüklerinde eşdizimsel yapılardan ne kadarının, hangi türünün, nerede, nasıl sunulduğu oldukça önemlidir. Eşdizimlilik bilgisinin gelişigüzel verilmesi, olması gereken yerde sunulmaması öğrencilerin gereksinimlerini karşılaması bir yana sözlüklerin yorucu olmasına ve kullanılamaz hâle gelmesine yol açar. Eşdizimsel yapılar bir dilin söz varlığının gözardı edilemeyecek unsurlarından biri olarak sözlüklerin görmezden gelemediği sözcük birleşmeleridir. Ancak, OALD ve LDCE gibi çağdaş öğrenci sözlüklerinin aksine, Türkçe öğrenci sözlüklerinin eşdizimsel yapıları pek önemsemediği, Türkçede eşdizimlilik farkındalığı olmadığından eşdizimsel yapıların gelişigüzel biçimde betimlendiği, çoğu zaman bu yapılara hiç yer verilmediği; deyim, kalıp söz ve birleşik fiil gibi diğer sözcük birleşmeleriyle karıştırıldığı görülür. Bir sözlükçü hem ana dili konularını hem de Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenenler için hazırlanacak öğrenci ya da okul sözlüklerinde eşdizimlilik bilgisine mutlaka yer vermelidir. Eşdizimsel yapıların deyim ve kalıp söz gibi diğer sözcük birleşmelerinden ayrılması, Türkçe öğrenci sözlüklerinde sözlüğün işlevlerine ve türüne göre tutarlı ve sistemli biçimde betimlenmesi gerekir.

Anahtar Sözcükler: Eşdizimlilik, fişsel eşdizimliler, Türkçe öğrenci sözlükleri, eşdizimlilerin sözlüksel sunumu.

¹ Bu makale, 3-4 Kasım 2015 tarihinde II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu "Elektronik Sözlükler" adlı bilimsel toplantıda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve değiştirilmiş biçimidir.

² Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, e-posta: nuhdogan55@hotmail.com

1. GİRİŞ

Türk sözlükçülüğü çok eskiye dayanmakta olup XIX. yüzyılda hız kazanmış, çoğunlukla da yabancı bir dilden Türkçeye şeklinde iki dilli sözlükler temelinde gelişmiştir (Yavuzarslan, 2005: 186). Buna karşın TDK'nın okul sözlüğünün ilk baskısının 1994'te yapıldığı dikkate alındığında Türkçede okul ve öğrenci sözlüklerinin pek önemsenmediği, Türkiye'de ticari kaygılarla yayımlanan kimi okul sözlüklerinin ise özensiz biçimde hazırlandığı görülür. Ayrıca öğrenci ve okul sözlüğü terimlerinin Türk sözlükçülüğüne yeni girmeye başladığı, genellikle de sözlük sınıflamalarının dışında bırakıldığı anlaşılmaktadır. Öğrenci ya da okul sözlüklerinin kuram ve uygulama açısından Türk sözlükçülüğüne geç girmesi ihtiyacı karşılamayan, çoğunlukla genel sözlük mantığıyla hazırlanan okul ve öğrenci sözlüklerini doğmasına yol açmıştır.

Sözlük tipolojisinde ana dili konuşurları ve yabancı dil konuşur ve öğrencileri için hazırlanan sözlükler arasında genellikle bir ayırım yapılır. Ana dili konuşurları için hazırlanan öğrenim amaçlı sözlükler *okul sözlüğü*, ana dili farklı olan konuşur ya da öğrenciler için hazırlanan sözlükler ise (yabancılar için) *öğrenci sözlüğü* terimiyle anılır. Hedef kitlesi yabancı dil konuşuru olan, tek dilli ve iki dilli olarak hazırlanabilen öğrenci sözlüklerinin temel amacı bir dili ikinci dili olarak öğrenenlerin ve öğretenlerin metin oluşturma ve metin çözümleme sürecinde ihtiyaç duyduğu söz varlığını çeşitli yönleriyle (ses bilgisi, şekil bilgisi, anlam bilgisi, söz dizimi vs.) kolay, kullanışlı ve etkili biçimde sunmaktır. Hedef kitlesi genel olarak belirli öğrenim düzeyi ve yaş aralığındaki öğrenciler olan okul sözlüklerinin temel amacı ise öğrencilerin okul müfredatında yer alan ve derslerde karşılaşılabileceği söz varlığını sunmak, derslerdeki performanslarını artırmak, insanlarla iletişimini kolaylaştırmak, düşüncelerini daha etkili bir şekilde ifade etmek için dili daha iyi kullanabilmesini sağlamaktır. Tanımlama söz varlığının kullanıldığı, sözlük birimlerin tanımlanmasında resim, çizim ve tablo vs. desteklendiği, kolay ve anlaşılır bir düzeni olan okul sözlükleri (Hartmann ve James, 2002: 122) yaş ve öğrenim düzeyine göre ilkökul, ortaokul ve lise okul sözlükleri olarak hazırlanabilmektedir. Her ne kadar okul ve öğrenci sözlüğü ayırımı yapılsa da anadili konuşurları için hazırlanan okul sözlükleri ile yabancılar için hazırlanan öğrenci sözlükleri arasında bir ayırım yapmak faydalı bulunmaz. Zira kimi dillerde hazırlanan okul sözlükleri (Amarika'da İngilizce okul sözlükleri) yabancı dil öğrenci ve öğretmenleri tarafından öğrenci sözlüğü olarak kullanılabilmektedir (Hartman ve James, 2002: 197). Özellikle yabancılar için öğrenci sözlüklerinin bulunmadığı Türkçe gibi dillerde farklı yaş ve öğrenim düzeyleri için hazırlanan okul sözlükleri Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler tarafından tek dilli öğrenci sözlüğü olarak da kullanılabilir. Bunun için okul sözlüklerinin Türkçenin yabancı dil öğrencilerini de hedef alması ve onların da temel gereksinimlerine cevap verebilecek nitelikte hazırlanması gerekir.

Bir dildeki sözcüklerin yaklaşık % 80'nin kalıplaşmış sözcük dizimlerinde gerçekleştiği ve bir metnin % 50'den fazlasının kalıplaşmış sözlerden (formulaic sequences) oluştuğu (Wood, 2015: 11) dikkate alındığında sözcük birleşmeleri (word combinations) öğrenci sözlüklerinin dikkat etmesi gereken temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Kalıp söz, deyim, birleşikler gibi bir sözcük birleşmesi türü olan eşdizimsel yapılar bir dilin söz varlığının önemli unsurlarındandır. Eşdizimsel yapılar bir dilin akıcı, yetkin ve standart biçimde kullanılabilmesi için diğer sözcükler birleşmeleri gibi, hatta onlara nispeten çok daha fazla kullanımı ve yaygınlığı olan oldukça önemli unsurlardır. Eşdizimlilik bilgisi bir dili hem ana dili hem de ikinci dil olarak öğrenenler için farklı dil edinimi seviyelerinde önemli bir yeterlilik düzeyidir. Bir öğrenci sözlüğünde eşdizimlilik bilgisi arttıkça öğrencinin metin çözümleme ve metin oluşturma becerileri de o denli gelişir ve kolaylaşır. Eşdizimlilik bilgisinin dikkate alınmaması ya da gelişigüzel verilmesi, olması gereken

yerde sunulmaması, eşdizimsel yapıların diğer sözcük birleşmeleriyle birlikte değerlendirilmesi öğrencilerin metin çözümleme ve metin kodlama gereksinimlerini karşılamak bir yana sözlüklerin yorucu ve kullanılamaz hâle gelmesine yol açar.

Bu çalışmada, fişsel eşdizimli yapıların (isim+fiil) tek dilli ve iki dilli öğrenci sözlüklerindeki önemi belirtilerek Türkçe öğrenci sözlüklerinde nerede, nasıl ve ne kadarının betimlendiği ve sözlüğün türüne ve işlevine uygun bir betimleme yönteminin kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır. Özellikle TDK'nın ilköğretim ve liseler için hazırladığı okul ve öğrenci sözlükleri ile çağdaş öğrenci sözlüklerinden OALD ve LDCE karşılaştırılarak bir öğrenci sözlüğünde eşdizimsel yapıların hangi türünün nerede, nasıl sunulabileceği üzerinde durulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Eşdizimlilik ve Türleri

Sözcükler dil bilgisi kurallarına göre dizimlense de her zaman rastgele birliktelikler göstermezler, bazı sözcükler bir dizimde birbiriyle daha sıklıkla kullanılırlar ve diğerlerine göre ayrıcalıklı bir konuma yükselirler. Dil biliminde bir sözcüğün başka sözcüklerle kullanım sıklığı göstermesi ve ayrıcalıklı bir birleşim sergilemesi eşdizimlilik kavramıyla açıklanır. Eşdizimlilik bir dilde bir sözcüğün diğer belirli sözcüklerle ya da sınırlı bir sözcük setiyle alışlagelmiş kullanımını ifade eder. Mantıksal ve anlam bilimsel seçme kuralları zemininde bir araya gelen iki veya daha fazla sözcüğün eşdizimsel kullanımında dil bilgisi ve söz diziminin dışında sözcüklerin sıklıkla birlikte kullanımları sonucu oluşan eşdizimsel sınırlılıkların (collocation restrictions), başka bir deyişle bazı *kullanım normlarının* belirleyici olduğu söylenebilir.

Eşdizimsel sınırlılıklar ya da kullanım normlarının Firth (1957, 1968)'de *eşdizimsel düzey* (collocational level), Halliday (1966)'da *sözcüksel düzey* (lexis), Allerton (1984)'te *deyişsel birliktelik sınırlılıkları* düzeyi (locutional cooccurrence restrictions) olarak anılan, dilin söz dizimi ve anlam bilimi gibi temel düzeyleri dışında ayrı bir dil düzeyinde gerçekleştiği kabul edilir. Dilin bu düzeyinde Firth (1957)'de eşdizimsel anlam (meaning by collocation), Mel'cuk (1988)'de *sözcüksel işlev* (lexical function) adı verilen, eşdizimleyenin mecazi anlamda kullanıldığı anlam bilimsel bir süreç yaşanır. Bu süreç sözcük biliminde sözcükleştirmeden (lexicalization) bir önceki safha olup özelleşme (institutionalization) olarak adlandırılır (Bauer, 1983). Özelleşme eşdizimsel yapıların en başat özelliklerinden biridir.

Eşdizimsel yapılar bir sözcük birleşmesi türü ve deyimleşme sürecinde bir evre olarak ele alınır. Deyimleşme ekseninde sıralanan sözcük benzeri birleşmeler Cowie (2012, 1998, 1981) tarafından dört ayrı sınıfta değerlendirilir: *açık eşdizimliler* (free collocations), *sınırlı eşdizimliler* (restricted collocations), *değişmeceli deyimler* (figurative idioms), *yalın deyimler* (pure idioms).

Açık eşdizimliler (open collocations) dilin genel dil bilgisi, söz dizimi kurallarına ve seçme sınırlılıklarına göre birliktelik sergileyen sözcük dizimleridir. Açık eşdizimler, unsurlarının özgürce yer değiştirebildiği, donuk olmayan *açık sözcük birleşmelerinden* (open combinations) doğal ve yaygın kullanımı olması dolayısıyla ayrışır. Unsurlarının birbirine en az yapışık ya da birleşik olduğu bu sözcük birleşmeleri, her bir unsurunun başka sözcük ya da sözcüklerle birlikteliğe açık oluşuyla dikkat çekerler. Bununla birlikte *el kaldırmak*, *parmak kaldırmak* gibi belirli bağlama özgü kullanımı olan ve başa sözcüklerle birleşime kapalı olan açık eşdizim türleri de vardır. Bütün açık eşdizimler, anlamsal şeffaflık ölçütü açısından her bir unsurunun gerçek anlamda kullanıldığı sözcük birleşmeleridir. Açık eşdizimlerin anlamına, birleşimi oluşturan unsurların ilk ya da

gerçek anlamlarından hareketle ulaşılabilir: Ör. *çay/kahve/su/ayran* vs. *içmek; yemeğe, çaya, iftara, kahvaltuya* vs. *çağırma*.

Sınırlı eşdizimlilik (restricted collocation) çoğunlukla yarı donuk ya da kalıplaşmış, birlikte kullanım sıklığı yüksek, anlamsal açıdan kısmen şeffaf yani unsurlarından birinin mecazi anlamda kullanıldığı sözcük birleşmelerini ifade eder. Sınırlı eşdizimsel yapının mecazi anlamda kullanılan unsuru *eşdizimleyen* (collocator), gerçek anlamıyla kullanılan unsuru *eşdizimlenen* terimiyle (bases) anılır. Açık birleşmelerin unsurları özgür biçimde değiştirilebilirken sınırlı eşdizimsel yapılarda unsurların söz dizimsel açıdan değiştirilebilirliği kısmen mümkündür. Bileşenlerinin değiştirilebilirliği sınırlıdır ve bir derecesi vardır. Sınırlı eşdizimsel yapıda unsurların birliktelik sınırlılıkları keyfi (arbitrary) gerçekleşir. Eşdizimsel düzeyde oluşan bu kısıtlamalar, sözcüklerin birlikte kullanım sıklığından ileri gelen sözcüksel bir sınırlılıktır: *göbek atmak* yapısındaki *göbek* ismi *sallamak* ya da *oyunlatmak* fiilleriyle *göbek sallamak* ya da *göbek oyunlatmak* biçiminde kullanımı anlamsal bağdaşma olsa bile kabul edilebilir değildir. Bir ifade ya da birlikteliğin kabul edilebilir olması için sözcüklerin dil bilgisi ve söz dizimi kurallarına, mantıksal ve anlam bilimsel seçme kurallarına göre birliktelik göstermesi tek başına yeterli olmaz, eşdizimsel sınırlılıkların da dikkate alınması gerekir. Eşdizimsel sınırlılıklar ihlal edildiğinde niyet edilen anlam sözcüklerin ayrı ayrı anlamlarından anlaşılabilir zayıf, kulak tırmalayıcı ve kullanımı olmayan yapıların ortaya çıkmasına yol açar.

Değişmeceli deyimlerin mecazi bir anlamı vardır; ancak gerçek anlamlarını da muhafaza ederler. *Köşeyi dönmek* yapısı “hiçbir çaba göstermeden kısa sürede zengin olmak” anlamını ifade etmekle birlikte yapının unsurlarının anlamından çıkarılabilecek gerçek bir yorum da elde edilebilir.

Yalın deyimler, anlamının yapıyı oluşturan sözcüklerin anlamından elde edilemediği sözcük birleşmeleridir. Dolayısıyla bu birleşmeler bileşenlerinin anlamsal şeffaflığının olmadığı, anlamsal olarak analiz edilemeyen, tek bir sözcük gibi davranan kalıplaşmış ya da donuk sözcük birleşmeleridir.

2. 2. Sözlüğün İşlevleri ve Eşdizimsel Yapılar

Sözlüğün *çözümleme* (decoding) ve *oluşturma* (encoding) olmak üzere iki temel işlevi vardır. *Çözümleme* okuma ve dinleme; *oluşturma* ise yazma ve konuşma gibi becerileri kapsayan dil bilimsel etkinlikleri ifade eder. Bir metin okurken karşılaşılan sınırlı eşdizimsel yapının anlamının öğrenilmesi bir çözümleme etkinliğidir. Metin üretmek istendiğinde bir kavramı ifade etmek için bir eşdizimsel yapının kullanılması ise metin oluşturma etkinliğini ifade eder. Metin çözümleme ve metin oluşturma sürecinde gerek duyulan ancak söz dizimsel ve anlam bilimsel özellikleri bileşenleri aracılığıyla tümüyle tahmin edilemeyen eşdizimsel yapılara nasıl ulaşılacağı önemli bir problemdir. Eşdizimsel yapıların anlaşılması genellikle oldukça kolay; üretilmesi ise zordur. Bu yüzden özellikle sınırlı eşdizimsel yapılar sözlüklerin kullanımı ve düzenini etkileyen çok önemli bir etkidir (Svensén, 2009: 168). Hausmann (1991: 230) metin oluşturma etkinliği için hazırlanan bir sözlükte eşdizimsel yapının gerçek anlamda kullanılan *eşdizimlenenin* madde başı yapıldığı yerde sunulması gerektiğini ifade eder, çünkü fiisel eşdizimli bir yapıda metinler mecazi anlamıyla kullanılan fiillerden hareketle değil isimlerden hareketle üretilir. Eşdizimsel yapının anlam yükü mecazi anlamda kullanılan fiil üzerinde değil gerçek anlamıyla kullanılan isim üzerindedir. Metin üretiminde biçimden değil niyet edilen bir anlam ve içerikten hareket edileceğinden eşdizimsel yapı ve anlamın edizimlenenin yani ismin madde başı yapıldığı yerde verilmesi beklenir.

Metin çözümleme etkinliğinde metin üretmenin aksine içerikten değil biçimden hareket edilir. Metin çözümleme sürecinde eşdizimsel yapının bileşenlerinden eşdizimlenen gerçek anlamıyla *eşdizimleyen* ise mecazi anlamıyla kullanıldığından eşdizimlenenin anlamı

genellikle herhangi bir problem yaratmaz ancak eşdizimleyenin anlamının bilinmesi dolayısıyla sözlüğün bunu özel olarak belirtmesi gerekir. Metin çözümlemede sözlük kullanıcısı eşdizimsel yapıyı ve eşdizimsel anlamı öğrenmek istediğinde bu bilgiyi eşdizimleyenin madde başı yapıldığı yerde görmek ister.

Tek dilli okul sözlükleri ve öğrenci sözlükleri hem metin çözümleme hem de metin üretme etkinliği için hazırlandığından eşdizimlilik bilgisi eşdizimsel yapının bileşenlerinin her birinin de madde başı yapıldığı yerde yani hem eşdizimleyen hem de eşdizimlenenin bulunduğu yerde verilir. Bu tür sözlüklerin eşdizimleyenin anlamı yanı sıra onun eşdizimlenenlerle kullanım bilgisini sağlaması gerekir. Ana dili konuşurları için okul sözlüğü, yabancılar için ise ayrı bir öğrenci sözlüğü hazırlanacaksa öğrenci sözlüklerinin okul sözlüklerine oranla eşdizimlilik bilgisini daha titiz ele alması beklenir. Ana dili konuşurları metin çözümleme sürecinde yabancı dil konuşlarına nazaran daha az sıkıntı yaşarken yabancı dil konuşurları hem metin çözümleme hem de metin üretme sürecinde eşdizimlilik bilgisine çok daha fazla ihtiyaç duyar. Bu yüzden öğrenci sözlüklerinde eşdizimlilik bilgisinin daha titiz biçimde ele alınması gerekir. Ancak bu, ana dili konuşurları için hazırlanmış tek dilli öğrenci sözlüklerinde metin çözümleme için gerekli eşdizimsel bilginin gözardı edilebileceği anlamına gelmez. Eşdizimlilik bilgisinin gerek okul sözlüklerinde gerekse öğrenci sözlüklerinde hedef kitlenin ihtiyaçları gözetilerek değerlendirilmesi gerekir.

İki dilli öğrenci sözlükleri D2> D1 (Ör. İngilizce >Türkçe) ya da D1> D2 (Ör. Türkçe> İngilizce) şeklinde tek yönlü olabileceği gibi D1> D2/ D2> D1 (Ör. Türkçe> İngilizce/ İngilizce> Türkçe) şeklinde iki yönlü hazırlanabilir. Tek yönlü D2> D1 tipi sözlükler çözümleme işleviyle yazılı ya da sözlü yabancı dil metinlerini anlamak ve sözlük kullanıcısının ana dilinde çeviri yapmak için kullanılır. İki dilli sözlüklerde eşdizimsel yapıların eşdizimleyen (fiil) ya da eşdizilenenin (isim) madde başı yapıldığı yerde verilip verilmemesinin bir önemi yoktur ancak kaynak dildeki bir eşdizimsel yapıdan hareket edildiğinde eşdizimlenenden yani isimden hareketle fiile gitme gereksinimi duyulmayacağı; genellikle kaynak dildeki eşdizimleyenden hareketle hedef dilde eşdizimleyene ulaşılabilmesi ileri sürülebilir (Hausmann, 1991: 231). Örneğin İngilizce *give a kick* (tekme atmak) ve *draw a lesson* (ibret almak) yapılarının Türkçe karşılıklarına *kick* (tekme) ve *lesson* (ders) isimlerinden hareketle değil *give* ve *draw* fiillerinden hareketle ulaşmak istenir. Bu sözlük türlerinde eşdizimsel yapıların hem isim hem de fiilin madde başı yapıldığı yerde verilmesi sözlüğün hacminin gereksiz yere büyümesine yol açar. Bu açıdan söz konusu iki yöntemden birinin seçilmesi daha uygun bir yaklaşım olarak görülür. Ana dili konuşuru yabancı dildeki eşdizimsel yapıları tanımakta zorluk çekeceğinden D2>D1 tipi sözlüklerde hedef dildeki eşdizimsel yapıların eşdizimleyeninin altında verilmesinin daha yararlı olacağı söylenebilir.

D1> D2 tipi öğrenci sözlükleri yabancı dilde metin üretimi ya da ana dilden yabancı dile çeviri etkinliklerinde kullanılacak sözlüklerdendir. Bu tür sözlüklerde eşdizimlilik bilgisinin eşdizimleneninin madde başı yapıldığı yerde verilmesi gerekir (Svensén, 2009: 177). Sözlük kullanıcısı isim gerçek anlamıyla kullanıldığı için onun hakkında bir şey söylemek ister, dolayısıyla eşdizimsel yapının ilk önce isim, sonrasında da onunla eşdizim oluşturan hedef dildeki eşdeğer fiilleri bulmak ister. Örneğin *tekme atmak* yapısının İngilizcedeki karşılığına mecazi anlamda olduğundan *atmak* fiilinden hareketle değil *tekme* isminden hareketle daha kolay ulaşılabilir. *Atmak* fiilinden hareket edildiğinde *atmak* fiilinin *tekmelemek* anlamı dışında başka eşdizimlenenlerle kullanımından oluşan birçok yapıyla karşı karşıya kalınır ve ifade edilmek istenen anlam hedef dilde Türkçe *atmak* fiilinin karşılığı olan fiille yani *throw* sözcüğüyle ifade edilmeyebilir. Zira İngilizcede *tekme* (kick) ismi Türkçedeki gibi *atmak* fiiliyle değil *vermek* (give) fiiliyle eşdizimlenir. Bu

açından D1> D2 sözlük tipinde eşdizimsel yapının eşdizimlenen altında betimlenmesi daha uygun bir yaklaşımdır. Aksi durumda eşdizimsel yapıların hedef dildeki karşılıkları elde edilemeyebilir. Bu sorun eşdizimsel yapının hedef dildeki karşılığının hem fiil hem de isim altında betimlenmesiyle aşılabilir ancak bu yöntem sözlüğün hacmini oldukça büyüteceğinden ve sözlük kullanıcılarını yoracağından pek tercih edilmez.

İki yönlü D1> D2/ D2> D1 öğrenci sözlükleri hem metin üretme hem de metin çözümüyle işleviyle kullanılacağı için eşdizimlilik bilgisinin her ne kadar sözlüğün hacmini büyütse de hem eşdizimlenen hem de eşdizimleyen madde başı yapıldığı yerde verilmesi gerekir.

3. Öğrenci Sözlüklerinde Eşdizimsel Yapıların Sözlüksel Sunumu

Bir sözlükçünün karşı karşıya kaldığı en büyük tehdit eşdizimsel yapıların hangi türünün, nerede, ne kadar ve nasıl sunulacağıyla ilgili olduğu söylenebilir. Genellikle eşdizimsel yapının anlamı parçaların analizinden yeniden elde edilemiyorsa eşdizimsel yapılarla ilgili bir sözlük girdisi gerekir (Hanks, 2006: 121). Sınırlı eşdizimsel yapıların sözdizimsel ve anlam bilimsel özellikleri onun bileşenlerinden tümüyle tahmin edilemeyeceğinden bunların sözlükte listelenmesi beklenir. Eşdizimsel yapının ve bileşenlerinin ifade ettiği anlam oldukça açıksa, kolayca elde edilebilir ise sıklık temelli ya da açık eşdizimsel ifadelerin sözlükte yer almasının bir anlamı yoktur. Bununla birlikte farklı sözlük tipleri farklı eşdizimlilik türlerini ve bilgisini gerektirir. Açık eşdizimlilik bir sözlüğün hacmini oldukça büyüteceğinden bu tür yapıların eşdizim sözlüklerinde yer almaması gerekir (Hausmann, 1991).

Sözlükler genel olarak eşdizimsel yapıların sunumunda birbirinden farklı tutumlar sergilerler. Tek dilli sözlüklerde eşdizimlilik bilgisi genellikle madde başı yapılan sözlük birimin *tanımlama ve formal bilgi bölümünde* (lemma section), çeşitli anlam bilimsel ve edimbilimsel bilginin verildiği *açıklama bölümünde* (explanatory section) ya da *örnekler içerisinde* (demonstration section) betimlenir (Svensén, 2009). Bu bölümlerde eşdizimsel yapılar çeşitli işaretleyicilerle özellikle belirtilir. Ancak sözlükler her zaman aynı özeni ve tutumu sergilemez. Bazı sözlüklerin eşdizimsel yapıları hiç yer verilmediği ya da deyim ve birleşik sözcük gibi diğer sözcük birleşmeleriyle birlikte herhangi bir ayırım yapılmaksızın betimlendiği görülür. Sözlüklerin eşdizimsel yapıları belirli yöntemlere göre ve tutarlı bir şekilde betimlemesi gerekir. Özellikle öğrenci sözlüklerinin dil edinimi açısından önemli bir yeterlilik düzeyi olan eşdizimsel yapıların sözlüğün yapısındaki yerine ve sunumuna özen göstermesi beklenir. İngilizce öğrenci sözlüklerinden *Oxford Advanced Learner's Dictionary (2010)* ve *Longman Dictionary of Contemporary English (2004)*'de eşdizimsel yapıların oldukça önemsendiği ve eşdizimsel yapılar için özel ve geniş bir betimleme bölümünün ayrıldığı görülür. Türkçe öğrenci ya da okul sözlüklerinin öğrencilerin metin oluşturma ve metin çözümü gibi temel ihtiyaçları dikkate alındığında eşdizimlilik bilgisi açısından oldukça yetersiz olduğu söylenebilir.

3. 1. Çağdaş Öğrenci Sözlükleri

Eşdizimsel yapılar her ne kadar sözlüklerde genel olarak tanım, açıklama ve örneklendirme bölümlerinde belirtile de kimi çağdaş öğrenci sözlüklerinin birden fazla yöntemi aynı anda kullandığı ve eşdizimsel yapılar için özel bölümler oluşturduğu görülebilir. İngilizce öğrenci sözlüklerinden *Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)*'nin eşdizimsel bilgiyi hem açıklama bölümünde hem de özel eşdizimlilik kutularında verdiği görülür. OALD, Şekil 1'de *exam* (sınav) isminin fiillerle eşdizimsel kullanımını sözlük biriminin tanımından hemen sonra, açıklama bölümünde kalın yazıyla belirtmek suretiyle ve eşdizimsel anlam tanımlanmadan birtakım örnekler vererek

betimler. Diğer taraftan *take*, *pass* ve *fail* fiillerinin *exam* ismiyle kullanımından doğan eşdizimsel anlam bu fiillerin madde başı yapıldığı yerde, örneğin Şekil 2'de *pass* fiilinin *exam* ile eşdizimsel kullanımı 12. anlam girişi olarak diğer eşdizimlenenlerle birlikte tanım içinde verilir.

exam 0-π /ɪg'zæm/ (also formal **exam-in-ation**) *noun*
 1 0-π a formal written, spoken or practical test, especially
 at school or college, to see how much you know about a subject, or what you can do: to **take an exam** ◊ to **pass/fail an exam** ◊ **an exam paper** ◊ I got my **exam results** today. ◊ A lot of students suffer from **exam nerves**. ◊ (BrE, I hate doing **exams**. ◊ (BrE, formal) to **sit an exam** ◊ (BrE) to **mark an exam** ◊ (NAme) to **grade an exam** ◊ (BrE) She did well in her **exams**. ◊ (NAme) She did well on her **exams**.
 ◉ COLLOCATIONS at EDUCATION 2 0-π (NAme) a medical test of a particular part of the body: **an eye exam**

Şekil 1: OALD'de **exam** sözlük birimi girişi

the storm to pass.
 ▶ TEST/EXAM 12 to achieve the required standard in an exam, a test, etc.: [V] I'm not really expecting to **pass first time**. ◊ [VN] She hasn't passed her driving test yet.
 ◉ OPP FAIL 13 [VN] to test sb and decide that they are good enough, according to an agreed standard: The examiners **passed all the candidates**. ◉ OPP FAIL

Şekil 2: OALD'de **pass** sözlük birimi girişi

Aynı yöntem *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDCE) tarafından da kullanılır. Ancak LDCE kimi eşdizimsel yapıları hem eşdizimleyen hem de eşdizimlenenin madde başı yapıldığı yerde aynı biçimde kalın yazılarla belirtmek suretiyle betimler. Örneğin Şekil 3'te *educatioan* (eğitim) sözlük biriminin *get* (almak) ve *receive* (almak) fiilleriyle eşdizimsel kullanımı kalın yazılarla belirtilmiş ve arkasından bu yapının kullanımıyla ilgili örnek bir cümle verilmiştir. LDCE, eşdizimlenenin madde başı yapıldığı yerde verdiği eşdizimsel yapıyı eşdizimleyenin yani *get* ve *receive* fiillerinin madde başı yapıldığı yerde de belirtir. Şekil 4'te *receive* fiilinin anlamı tanımlandıktan sonra onun *education* ile birlikte diğer eşdizimsel kullanımları ve arkasından birer örneği verilmiştir:

ed-u-ca-tion [S1] [W1] /,edju'keɪʃən \$,edʒə-/ *n*
 1 [singular, U] the process of teaching and learning, usually at school, college, or university: **the education system** | **get/receive an education** She also **hopes her children will get a good education**. | **university/college education** I'm sure he has a **college education**. | **efforts to increase access to higher education** (=education at college or university) → formal education at FORMAL¹ (6)
 2 [U] the teaching of a particular subject: **health/sex education**

Şekil 3: LDCE'de **education** sözlük birimi girişi

re·ceive [sɪ|wɪ] /rɪ'si:v/ v [I]
1 BE GIVEN STH to be given something; **☐ get**: *All the children will receive a small gift.* | **receive sth from sb** *She received an honorary degree from Harvard.* | **receive attention/affection/support** *She received no support from her parents.* | **receive payment/money/a pension etc** *They will be entitled to receive unemployment benefit.* | **receive a prize/award/gift etc** *He went up to receive his award from the mayor.* | **receive education/training** *16- to 18-year-olds receiving full-time education* | *Lee received 324 votes (=324 people voted for him).*

Şekil 4: LDCE'de **receive** sözlük birimi girişi

Öğrenci sözlükleri söz konusu betimleme dışında eşdizimlilikle ilgili farklı yollar benimserler. OALD, *exam* isminin madde başı yapıldığı yerde, eğitim öğretimle ilgili bir kavram olduğundan “eğitim alanındaki eşdizimsel yapılar” notuyla eğitim alanında kullanılan eşdizimsel yapılar için *education* başlığı altında özel bir eşdizimlilik bilgisi bölümü oluşturur (Bk. Şekil 5).

Collocations

Education

Learning

- **acquire/get/lack** an education/training/(BrE) some qualifications
- **receive/provide sb with** training/tuition
- **develop/design/plan** a curriculum/(especially BrE) course/(NAme) program/syllabus
- **give/go to/attend** a class/lesson/lecture/seminar
- **hold/run/conduct** a class/seminar/workshop
- **sign up for/take** a course/classes/lessons

School

- **go to/start** preschool/kindergarten/nursery school
- **be in the first, second, etc.** (NAme) grade/(especially BrE) year (at school)
- **study/take/drop** history/chemistry/German, etc.
- (BrE) **leave/finish/drop out of/(NAme) quit** school
- (NAme) **graduate** high school/college

Şekil 5: OALD'de **education** konulu özel eşdizimlilik bölümü

LDCE, bir sözcüğün çok fazla eşdizimsel kullanımı olduğunda ilgili sözcüğün eşdizimlilikleri özel kutular oluşturulmak suretiyle betimlenir. LDCE, Şekil 6'da *impression* sözlük biriminin eşdizimsel kullanımıyla ilgili özel bir bölüm ayırmış, hemen arkasından onun çeşitli kullanım örnekleri tekrar özel bir bölümde sunulmuştur. Örneklerde geçen eşdizimsel yapılar tekrar koyu yazılarla belirtilmiştir. Bu özel kutuda LDCE'nin, bazı açık eşdizimlilikleri hem de sınırlı eşdizimsel yapıları betimlediği görülür. Sınırlı eşdizimsel yapıların anlamı tahmin

edilemeyeceğinden eşdizimsel anlam yay ayraç içinde tanımlanmıştır. Açık eşdizimsel yapılar ise herhangi bir tanım yapılmaksızın verilmiştir.

im·pres·sion [S3] [W2] /im'preʃən/ n

1 [C,U] the opinion or feeling you have about someone or something because of the way they seem

give/create/convey an impression
leave sb with an impression
leave an impression (on sb)
have/get the impression (that)
make an impression (on sb) (=make someone admire or remember you)
first/initial impression (=the impression you get when you see someone or something for the first time)
good/favourable impression
bad impression
false/wrong/misleading impression
lasting/indelible impression
overall/general impression
the distinct impression (that)

Arriving late won't **create** a very favourable **impression**. | We were **left with the impression that** the contract was ours if we wanted it. | I **get the distinct impression** that we're not wanted here. | It was their first meeting and Richard was determined to **make an impression**. | When it comes to job interviews, **first impressions** are important. | Canceling the conference will make a very **bad impression**. | The final score gives a **false impression** of the game. | How you greet a customer can leave a **lasting impression**. | The **overall impression** was one of chaos.

Şekil 7: LDCE'de **impression** sözlük birimi girişi

3. 2. Türkçe Öğrenci Sözlükleri

3. 2. 1. İlköğretim Türkçe Öğrenci Sözlükleri

TDK'nın *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlüğü* (İOTS) hem metin çözümleme hem de metin üretme işlevi olan bir sözlük olduğundan fişsel eşdizimli yapıların hem isim hem de fiilin madde başı yapıldığı yerde verilmesi beklenir.

Açmak

1. -i Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek
2. Genişletmek
3. Engeli kaldırmak
4. Bir şeyi, bir yeri oyarak veya kazarak çukur, delik oluşturmak
5. Düğümü, dolaşmış, sarılmış, katlanmış, örtülmüş veya iliklenmiş olan şeyleri bu durumdan kurtarmak
6. Tkalı bir şeyi bu durumdan kurtarmak
7. Bir kuruluşu, bir iş yerini işler duruma getirmek
8. Bir aygıtı, bir düzeneği çalıştırmak

İOTS eşdizimlilik bilgisi açısından incelendiğinde eşdizimsel yapılara yer verilmediği görülür. Ancak fiilin bazı anlam girişlerinin tanımlarında fiilin eşdizimsel sınırlılıklarıyla ilgili kimi ipuçlarına rastlanır. Örneğin *açmak* fiilinin dördüncü anlamının tanımında “çukur, delik oluşturmak” ifadesine yer verilir. Bu ifade *çukur açmak* ve *delik açmak* eşdizimsel yapılarına dikkat çekmektedir. Diğer taraftan fiilin 4. anlamının onun eşdizimsel anlamından ibaret olduğu anlaşılır. Oysa sözlük bilimciler eşdizimsel yapının anlamının bir anlam girişi olarak tanımlanmasına ihtiyaç olmadığı konusunda birleşirler (Bk. Hausmann, 1991; Benson vd. 1986a). Eşdizimsel yapıların eğer tanımlanacaksa LDCE’de olduğu gibi (Bk. Şekil 7) sözlük birimin bir anlam girişi olarak değil eşdizimlilik için özel tahsis edilen bölümde ilgili eşdizimsel yapılardan hemen sonra tanımlanması yeğlenebilir. Diğer taraftan tek dilli sözlüklerde *çukur açmak* ve *delik açmak* eşdizimsel yapılarının *çukur* ya da *delik* sözlük birimlerinin madde başı yapıldığı yerde de betimlenmesi beklenir. Ancak Türkçe Sözlük (2011)’in aksine İOTS’de *çukur* ve *delik* isimlerinin madde başı yapıldığı yerde bu tür eşdizimsel yapılara rastlanmaz. Okul sözlükleri belirli tanımlama söz varlığıyla hazırlandığından bu tavır doğal bir sonuç olarak karşılanabilir. Çünkü sözlüklerde tanımlama söz varlığının kullanılması tanımlamalarda tipik eşdizimsel yapıların kullanılmasını sınırlar (Benson vd. 1986b: 221). Ancak bir okul sözlüğünde kullanılacak tanımlama söz varlığı genellikle 2000 sözcükten ibaretken TDK’nın İOTS’de 9000, diğer ilköğretim öğrenci sözlüklerinde ise bu sayı 15 000 sözcüğü bulmaktadır (Çetinkaya, 2014: 400). Bu kadar geniş bir tanımlama söz varlığının kullanıldığı öğrenci sözlüklerinde eşdizimsel yapılar açıklama bölümü ya da özel bir bölümde betimlenmese de en azından tanımlarda ve örneklerde yaygın eşdizimsel kullanımlara özel bir işaretleme sistemiyle daha belirgin biçimde yer verilebilmelidir. Ancak durum İOTS için olduğu kadar yayın evlerinin çıkardığı öğrenci ve okul sözlükleri için farklı değildir.

3. 2. 2. Liseler İçin Türkçe Okul ve Öğrenci Sözlükleri

TDK’nın lise ve dengi okul öğrencileri için hazırladığı *Okul Sözlüğü* ve *Resimli Okul Sözlüğü* (ROS) hem metin çözümleme hem de metin üretme işlevi olan bir sözlük niteliğinde olduğundan isim+fiil yapısındaki sınırlı eşdizimsel yapı bilgisinin hem isim hem de fiilin madde başı yapıldığı yerde verilmesi beklenir. *Atmak* fiili ROS’ta şöyle tanımlanır:

Atmak

1. Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak: *Suya taş atmak.*
2. Bir kimsenin ilişkisini kesmek: *Adamcağızı berbat bir yere attılar.*
3. Bir şeyi yere doğru bırakmak.
4. Koymak: *"Mutlaka yemeklerimize biber atmayı âdet edinmişiz."*
5. Rastgele bir kenara koymak.
6. Bir yerden başka bir yere taşımak: *"Hazır araba varken eşyayı eve atalım."*
7. Top, tüfek vb. silahları patlatmak.
8. Kurşun, gülle, ok vb. şeyleri hedefe fırlatmak: *"Ona üç kurşun attı, vuramadı."*
9. Geri bırakmak, ertelemek: *"Bu konunun tartışılmasını gelecek haftaya attılar."*
10. Örtmek: *"Sırtına bir şal attı."*
11. Yapılmış kötü bir işi birine yüklemek: *"Suçu onun üzerine attılar."*
12. -i, -den Kovmak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak.
13. -i kullanılması gelenek hâline gelmiş bir şeyi kullanmaktan vazgeçmek: *"Şapka inkılabıyla fesi attık."*
14. -i Çıkarmak, dışarıya vermek: *"Yabancı cisimleri vücut atar."*
15. nsz Kalp, nabız vurmak, çarpmak: *"Kalbi hızlı hızlı atıyor."*

16. nsz Göndermek, yollamak: "*Mektup atmak.*"
 17. nsz Yalan veya abartmalı söz söylemek: "*Gene atmaya başladı.*"
 18. nsz Bilmeden, kestirerek söylemek: "*Bilgi yarışmasında attı ama tutturamadı.*"

ROS'da *atmak* fiilinin eşdizimsel kullanımlarının *atmak* fiilinin madde başı yapıldığı yerde açık ve belirgin bir işaretle belirtilmediği görülür. Ancak eşdizimsel yapılar ve eşdizimsel anlam bir sözlükçünün kaçamadığı bir bilgi olduğundan sözlüklerde kendini farklı şekillerde gösterir. Örneğin *atmak* fiili 4. anlam girişinde verilen *koymak* anlamını *biber* gibi baharat isimleriyle kazanır. Ancak sözlükte bu sınırlılığa değinilmez. 4. anlam için verilen örnekten *atmak* fiilin *biber* ismiyle eşdizimsel kullanımı olduğu anlaşılır ancak bu eşdizimsel yapı herhangi bir işaretleme biçimiyle belirtilmez. 7. ve 8. anlamın tanımında ise eşdizimsel sınırlıklardan *top*, *tüfek* vb. ve *kurşun*, *gülle*, *ok* vb. şeklinde söz edilir. Ancak *vb.* kısaltmasının fiilin daha ne kadar eşdizimleneni olduğu konusunda büyük bir belirsizlik ifade ettiği ileri sürülebilir. Bu sözlüksel tavır, buna rağmen eşdizimsel bir bilgi sunma yöntemi olarak değerlendirilebilir ancak bu tutumun tutarsız şekilde ve farkında olmadan yapıldığı görülür. Çünkü fiilin 9. ve 10. anlamına ilişkin eşdizimsel sınırlılıklar tanım içerisinde ne de örneklerde herhangi bir işaretle belirtilmiştir.

Diğer taraftan metin oluşturma işlevi olan bu sözlüğün eşdizimsel sınırlılıkları isimlerin madde başı yapıldığı yerde de sunması beklenir. Özellikle *atmak* fiiliyle eşdizimsel sınırlılığı olan ve *atmak* fiilinin madde başı yapıldığı yerde, 11. ve 16. anlam girişinin tanım ve örneklerinde kendini gösteren ancak herhangi bir işaretle belirtilmeyen *suç* ve *mektup* isimlerinin madde başı yapıldığı yerde onların *atmak* fiiliyle herhangi bir eşdizimsel sınırlılığından yine söz edilmez. ROS'un eşdizimsel yapıların anlamlarını genellikle *atmak* fiilinin 13. anlamında olduğu gibi fiilin bir anlam girişi olarak verdiği ve tanımladığı görülür. Oysa eşdizimsel anlamın eşdizimsel yapıyla birlikte çağdaş öğrenci sözlüklerinde olduğu gibi daha belirgin, özel ve tutarlı biçimde betimlenmesi gerekir.

Türkçede eşdizimlilik bilgisinin dikkate alındığı, şuan belirli sıfatlarla sınırlı ve bir proje durumunda olan *Derlem Tabanlı Çevrim İçi Türkçe Öğrenci Sözlüğü*³ gibi sözlükler de vardır. Ancak bu sözlüklerde bile kuramsal ve uygulamalı birtakım eksikliklerin olduğu görülür. *Derlem Tabanlı Çevrim İçi Türkçe Öğrenci Sözlüğü*, açık sıfatı için 14 anlam girişi yapmıştır. Açık sıfatının eşdizimsel kullanımı için yalnızca *hava*, *kapı*, *pencere* ve *yer* isimleri verilmiştir. Ancak açık sıfatının *kapı*, *pencere* ve *yer* ile olan kullanımı (*açık kapı*, *açık pencere*, *açık yer*) açık birleşme olup sözlüklerde betimlenmesi çok gerekmeyen ve öğrencilerin ihtiyaç duymayacağı kullanımlardır. Bu tür kullanımların eşdizim sözlüklerinde verilmesi gerekir. Buna mukabil açık sıfatının *görüş*, *düşünce* ve *fikir* isimleriyle olan eşdizimliliği (*açık görüş*, *açık düşünce*, *açık fikir*) belirtilmemiştir. Ayrıca eşdizimsel yapıların birleşik sözcüklerle de karıştırıldığı görülür. Örneğin *ağır* sıfatının söz ile kullanımı (*ağır söz*) eşdizimsel kullanım olarak betimlenmiştir. Oysa *ağır söz* birleşik sözcük niteliği taşımakta olup başka bir sözcük birleşmesi türüdür.

3. 2. 3. İki Dilli Öğrenci Sözlükleri

Eşdizimsel yapıların iki dilli D2>D1 tipi öğrenci sözlüklerinin metin çözümleme işlevi olduğundan eşdizimleyen; D1>D2 tipi sözlüklerin metin üretme işlevi olduğundan eşdizimlenenin madde başı yapıldığı yerde verilmesi gerektiği belirtilmişti. Türkçede iki yönlü hazırlanmış sözlüklerden Redhouse T>İ/ İ>T sözlüğü T>İ olarak incelendiğinde az sayıdaki eşdizimsel yapıların ismin altında deyimler, atasözü, kalıp sözler ve birleşik

³ Çevrimiçi olarak kısıtlı hizmet vermektedir. Bkz. <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/ogrencisozluk/>

sözcükler dâhil bütün sözcük birleşmeleriyle birlikte herhangi bir ayırım yapılmaksızın verildiği görülür (Bk. Şekil 8). Bu tutum, kullanışlı olmayan bir sözlük biçiminin ortaya çıkmasına yol açmış, sözcük birleşmelerinin birlikte verilmesi bir anlamda eşdizimsel yapıların üzerini örtmüştür. En önemlisi metin oluşturma sürecinde gerek duyulacak birçok eşdizimsel yapının yer almadığı, diğer taraftan anlamsal açıdan şeffaf olan açık sözcük birleşmelerine ise yer verildiği görülür. Örneğin *su* sözlük biriminin eşdizimsel kullanımları incelendiğinde *su* sözlük biriminin madde başı yapıldığı yerde betimlenen *su vermek* metin çözümlemeye bileşenleri şeffaf olduğu için sözlük kullanıcısının zorluk çekmeyeceği bir sözcük birleşmesi olmasına rağmen bir yapı olarak betimlenirken anlamsal açıdan bulanık olan *su tutmak* birleşmesinden söz edilmez.

su

542

out. —*yu çekilmiş değirmene dönmek* 1. (for a place) to become as silent as a tomb, become like a morgue. 2. to become completely useless. —*dan çıkmış balığa dönmek* to be in a daze, not to know what to do or which way to turn. —*değirmeni* water mill. —*dökmek colloq.* to urinate, pass water, make water. —*dökünmek* to take a quick bath (by dousing o.s. with water). —*ya düşmek* 1. to fail, come to nothing. 2. to fall into the water. —*dan geçirmek /ı/* 1. to wash (laundry) quickly and carelessly. 2. to rinse (laundry). —*gibi* 1. like water. 2. easily, smoothly. 3. fluently. —*gibi akmak* 1. (for time) to pass very quickly. 2. /a/ (for money) to be made by (a person/place) in great quantities. —*gibi aziz ol!* Thank you very much indeed (for bringing me water to drink)! —*gibi bilmek /ı/* to know (s.t.) perfectly, have (s.t.) down pat. —*gibi ezberlemek /ı/* to memorize (s.t.) perfectly. —*gibi gitmek* (for money) to be spent like water. —*gibi okumak /ı/* to read quickly and faultlessly. —*gibi para harcamak* to spend money like water/like crazy. —*gibi terlemek* to sweat heavily. —*yuna/—yunca gitmek /ın/* not to go counter to (s.o.); not to cross (s.o.), to comply with (s.o.'s) wishes. —*yu görmeden paçaları sıvamak* to count one's chickens before they're hatched. —*(yüzü) görmemiş* very dirty (face/hands). —*ya göstermek /ı/* to give (s.t.) a quick wash. —*götürmez* indisputable. —*götürür yeri olmamak /ın/* for there to be nothing more to be said about (a matter). —*ya götürür, susuz getirir. colloq.* He's a master hoodwinker. —*içene yılan bile dokunmaz. proverb* It's wrong to attack a person while he's/she's drinking water, even if he/she is one's enemy. —*içinde kalmak* to sweat heavily, sweat buckets. —*kaçırmak* to leak. —*kaldırmak* (for s.t. being cooked) to absorb water. —*lar kararmak* to get dark (in the evening). —*katılmamış* real, in every sense of the word,

su

through and through. —*yu kesilmiş değirmene dönmek* (for a place) to get quiet, for all noise (in a place) to cease. —*kesimi naut.* draft line; water line. —*kesmek* to become very watery; to ooze a lot of water/juice. —*kireci* hydraulic lime. —*korkusu* hydrophobia, morbid dread of water. —*koyuvermek* 1. (for s.t.) to ooze a lot of water (while being cooked). 2. *slang* to become impudent, overstep the mark, spoil the fun by going too far. —*küçüğün, söz/sofra büyüğün. proverb* At mealtime the children should be the ones who get water first, but the adults should be the first ones who begin to eat and converse. —*yu nereden geliyor? /ın/* Who's paying for all this?/Who's financing this thing? —*yu mu çıktı? colloq. /ın/* What's wrong with that/this place? —*perisi* water nymph. —*da pişmiş* boiled; stewed. —*saati* water meter. —*ya sabuna dokunmamak* to be careful not to stir up trouble; to be careful to keep on the good side of others, be careful not to raise any hackles. —*sayacı* water meter. —*yu seli kalmamak* for the juice in (a food) to be cooked away/boil away. —*(içine/gönlüne) —serpilmek /ın/* to feel relieved, be set at ease (after a period of worry). —*yunun suyu* something that has only a faint connection with something else. —*tabancası* water pistol/gun. —*tedavisi* hydrotherapy. —*testisi su yolunda kırılır. proverb* When a person is injured or dies, his/her injury or death can usually be attributed to his/her occupation or way of life. —*yuna tirit* 1. tasteless (food). 2. (getting by) on little/nothing. —*toplamak* (for a place on one's body) to blister, become blistered. —*dan ucuz* dirt cheap, a dime a dozen. —*vermek /a/* 1. to water. 2. to give (s.o./an animal) some water. 3. to quench (steel). —*yapmak* (for a ship) to leak, take in water. —*yitimi* dehydration. —*yürümeğe /a/* for the sap to rise (in); for the buds of the trees to begin to swell. —*yüzüne*

Şekil 8: ROS'ta *su* sözlük birimi girişi

Redhouse T>İ, eşdizimsel kullanımlarının verilmesinde TDK *Türkçe Sözlük* (TS)'yi temel aldığından TS'nin eşdizimsel yapılara yer verdiği kadar dikkat çekebilmektedir. Bir sözlük birim TS'de hangi sözlüksel anlam ve eşdizimsel bilgiyle verilmişse *Redhouse T>İ* de aynı eşdizimlilik bilgisini ve sözlük anlamını vermektedir. Ancak TS'de eşdizimlilik farkındalığının olmadığı, eşdizimsel yapılara rastlantısal olarak yer verildiği görülür. Çoğunlukla eşdizimsel yapının anlamı eşdizimleyenin madde başı yapıldığı yerde bir anlam girişi olarak verilir ancak eşdizimleyenin eşdizimsel sınırlılıkları söz konusu edilmez.

TS ayrı bir eşdizimsel bilgi sunmadığı, eşdizimsel yapıları deyim ve birleşik sözcük olarak betimlediği için *Redhouse* da genellikle TS'nin tutumunu sergilemiş, sözcük birleşmeleri arasında bir ayırım yapmaksızın bütün sözcük birleşmelerini isim unsuru altında gösterme yolunu seçmiştir. Ancak metin oluşturma işleviyle kullanılacak bir öğrenci sözlüğünde sözlük kullanıcısı deyim, eşdizim ve diğer sözcük birleşmelerine büyük bir ihtiyaç duyacak ve bunlara ayrı ayrı ulaşmak isteyecektir.

Sonuç ve Öneriler

Eşdizimsel yapılar bir dilin söz varlığının göz ardı edilemeyecek unsurlarından biri olarak sözlüklerin görmezden gelemeyeceği sözcük birleşmeleridir. Çağdaş öğrenci sözlükleri eşdizimsel yapılara büyük önem vermiş ve her yeni baskısında eşdizimlilik bilgisini daha bir ayrıntılı ve sistemli biçimde ele almıştır. Buna mukabil Türkçe öğrenci ya da okul sözlüklerinin öğrencilerin metin oluşturma ve metin çözümleme gibi temel ihtiyaçları dikkate alındığında eşdizimlilik bilgisi açısından oldukça yetersiz olduğu görülür. Türkçe öğrenci sözlüklerinde eşdizimlilik farkındalığı olmadığından fişel eşdizimli yapıların gelişigüzel biçimde betimlendiği ya da bu yapılara hiç yer verilmediği, çoğunlukla ya deyim, kalıp söz ve birleşik fiil gibi diğer sözcük birleşmeleriyle karıştırıldığı ve iç içe verildiği ya da eşdizimleyenin madde başı yapıldığı yerde eşdizimsel sınırlılıkları belirtmeksizin bir anlam girişi olarak betimlendiği görülür. Bu tutum genel kullanım amaçlı Türkçe Sözlük'ün eşdizimlilik bilgisini dikkate almamasından kaynaklanmaktadır. Eşdizimlilikle ilgili Türkçe öğrenci sözlüklerindeki yetersizlik ve farkındalık yoksunluğu bugün Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenenlerin kullanabilecekleri iki dilli öğrenci sözlüklerine de yansımıştır. Söz konusu eksiklik ve yetersizliğin temelinde Türkçede eşdizimliliğin pek önemsenmemesi, kuram ve uygulama açısından yeteri kadar bilimsel çalışmanın yapılmamış olması yatmaktadır.

Bir sözlükçü hem ana dili konuşurları hem de Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenenler için hazırlanacak tek dilli ve iki dilli öğrenci ya da okul sözlüklerinde eşdizimlilik bilgisine mutlaka yer vermelidir. Ancak eşdizimsel yapılar bir sözlükçünün karşılaşılabileceği en büyük tehditlerden biridir. Bir dilde sayısız eşdizimsel yapı vardır. Bir öğrenci sözlüğünün bütün eşdizimsel yapılara yer vermesi elbette mümkün değildir. Sözlük hazırlayıcısı sözlüğün türüne, amacına ve kullanıcılarının ihtiyaçlarına göre hangi tür eşdizimsel yapıların ne kadarının, nerede, nasıl sunulacağına karar vermelidir. Bunun için öncelikle eşdizimsel yapıların kuramsal olarak deyim, birleşik sözcük ve kalıp söz gibi diğer sözcük birleşmelerinden ayrıştırılması; sözlüksel unsurların tüm eşdizimsel kullanımlarının, özellikle söz dizimsel açıdan donuk ve değiştirime kapalı olan açık ve sınırlı eşdizimsel yapıların tespit edilmesi gerekmektedir. Açık eşdizimlilerin özellikle *açık sözcük birleşmelerinden* (open combinations) ayırt edilip ayrı bir eşdizim sözlüğünde betimlenmek kaydıyla söz konusu sınırlı eşdizimsel yapıların ve donuk olması dolayısıyla kimi açık eşdizimsel yapıların Türkçe öğrenci sözlüklerinde sözlüğün işlevlerine göre çağdaş öğrenci sözlüklerinde olduğu gibi tutarlı ve sistemli biçimde betimlenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- ALLERTON, D. (1984). Three (Or Four) Levels Of Word Cooccurrence Restriction. *Lingua* 63, pp. 17-40.
- ATKINS, B. T. Sue and Michael RUNDELL. (2008). *The Oxford Guide to practical lexicography*. Oxford University Press.
- BENSON, M., BENSON E. and R. ILSON. (1986a). The BBI combinatory dictionary of English, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- BENSON, Morton, BENSON, Evelyn, ILSON, Robert. F. (1986b). *Lexicographic Description of English*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- BAUER, Laurie (1983). *English word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COWIE, A. P. (1998). *Phraseology: Theory, analysis, and applications*. Oxford: Clarendon Press.
- COWIE A.P. (1981). The treatment of collocations and idioms in Learners' Dictionaries. *Applied Linguistics*, II, ss. 223-235.
- _____. (2012). Dictionaries, language learning and phraseology. *International Journal of Lexicography*, Vol. 25, No. 4, ss. 386-392.
- _____. (1996). Phraseology. *In the encyclopedia of language and linguistics*, (Ed. Keith Brown). Oxford: Elsevier, ss. 579-584.
- _____. (1988). Stable and creative of vocabulary use. *Vocabulary and Language Teaching*, (Eds. Ronald Carter and Michael McCarthy). Malaysia: Longman, ss. 127-139.
- COWIE, A. P. vd. (1993). *Oxford Dictionary of English idioms*. Hong Kong: Oxford University Press.
- COWIE, A. P. and R. Mackin. (1975). *Oxford Dictionary of current idiomatic. English Volume 1: Verbs with Prepositions & Particle*, Hong Kong: Oxford University Press.
- _____. (1993). *Oxford Dictionary of phrasal verbs. Volume 1: Verbs with Prepositions & Particle*, Hong Kong: Oxford University Press.
- ÇETİNKAYA, Bayram. (2014). Sözlüklerde tanımlama söz varlığı üzerine bir inceleme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/9 Summer 2014*, s. 395-406.
- EVERT, S. (2004). *The statistics of word cooccurrences: Word pairs and collocations*. PhD Thesis, University of Stuttgart.
- FIRTH, JR. (1957). Modes of meaning. *Papers in Linguistics 1934-1951*. Oxford University Press, Oxford, ss. 190-228.

- FIRTH, JR. (1968). A synopsis of linguistic theory, 1930–1955. *Selected papers of Firth, J. R. 1952–1959*, (Ed. F. R. Palmer), Indiana University Press, Bloomington, ss. 168–205.
- FONTENELLE, T. (1998). Discovering Significant lexical functions in dictionary entries. *Phraseology: theory, analysis, and applications*, (Ed. A.P. Cowie), Oxford University Press, ss. 188-207.
- HALLIDAY, M. A. K. (1966). Lexis as a linguistic level. *In Memory of F. R. Firth*, (Ed. C.E. Bazell vd.), London: Longman, ss. 148-162.
- HARTMANN, R.R.K. and JAMES, G. (2002). *Dictionary of lexicography*. Routledge/Taylorand Francis, London/New York.
- HAUSMANN, F. J. (1991). Collocations in monolingual and bilingual English dictionaries. *Language in Contact and Contrast*, Vladimir Ivirand Damir Kalogjera, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- HOWARTH, P. (1998). The phraseology of learners' academic writing. *Phraseology: theory, analysis, and applications*, (Ed. A.P. Cowie). Oxford University Press, ss. 188-207.
- HANKS, P. (2006). Lexicography: Overview. *Encyclopedia of Language & Linguistics*, Oxford: Elsevier, ss. 113-128.
- MEL'ČUK, I. (1998). Collocations and lexical functions. *Phraseology: theory, analysis, and applications*, (Ed. A.P. Cowie), Oxford University Press, ss. 23-54.
- NESSELHAUF, N. (2005). *Collocations in a learner corpus*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- ÖZKAN, B. (2010). Türkçenin öğretiminde sıfatların eşdizim sözlüğü: Yöntem ve uygulama. *e-International Journal of Educational Research*, Volume 1, No. 2, Autumn 2010, ss. 51-65.
- _____. (2012). Türkiye Türkçesinin eşdizim sözlüğü. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, (C. II, ss. 93-102), (Ed. M. N. Önal)Muğla/Türkiye.
- _____. (2011). *Türkiye Türkçesinde belirteçlerle füllerin birlikte kullanılması ve eşdizimlilik*. Ankara: TDK Yay.
- SINCLAIR, J. M. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- SVENSÉN, B. (2009). *A Handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary-making*. Cambridge University Press.
- WOOD, D. (2015). *Fundamentals of formulaic language: An introduction*. USA: Bloomsbury.
- YAVUZARSLAN, P. (2005). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *DTCF Dergisi*, 44(2), 185-202.
- ZGUSTA, L. (1971). *Manual of Lexicography*. Prague: Academia.

Sözlükler

Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD) (2010). Sally Wehmeier vd. (eds.), Oxford: Oxford University Press.

Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) (2004). Della Summers (eds), Harlow/England: Longman.

Türkçe Sözlük (2011). Şükrü Haluk Akalın vd., Ankara: Türk Dili Kurumu yay.

Okul Sözlüğü (2000). İsmail Parlatır vd. (haz.), Ankara: Türk Dili Kurumu yay.

İlköğretim Okulları için Türkçe Sözlük (2014). Şükrü Haluk Akalın vd. (haz.), Ankara: Türk Dili Kurumu yay.

Resimli Okul Sözlüğü (2008). Şükrü Haluk Akalın vd. (haz.), Ankara: Türk Dili Kurumu yay.

Derlem Tabanlı Çevrim İçi Türkçe Öğrenci Sözlüğü, Bülent Özkan (haz.), Çevrimiçi: <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/ogrenicisozluk/>

Redhouse Sözlüğü (İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce) (2005). İstanbul: Sev Yay.